

Володимир Бурега,
кандидат богослов'я, кандидат історичних наук,
проректор з науково-богословської роботи
Київської духовної академії і семінарії, професор

ВІКТОР ІВАНИЦЬКИЙ ЯК ПРОФЕСОР КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ

Віктор Федорович Іваницький прожив неповних 74 роки, з яких з Київською духовною академією (КДА) були пов'язані лише 17 років (з 1902 р., коли він вступив до першого курсу КДА, і до 1919 р., коли КДА була вперше закрита радянською владою). При цьому з бібліотечною справою він був пов'язаний протягом, щонайменше, тридцяти років (з 1921 р., коли він прийшов працювати до Всенародної бібліотеки України, і до 1950 р., коли він вийшов на пенсію з посади співробітника Республіканської наукової бібліотеки в Йошкар-Олі). Отже, перебування Іваницького в КДА (в якості студента та викладача) тривало вдвічі менше, ніж його праця в сфері бібліотечної справи. Тим не менше, цілком очевидно, що саме в КДА він сформувався і як вчений, і як особистість.

Віктор Федорович Іваницький народився 20 листопада (2 грудня) 1881 р. в с. Калужке Херсонського повіту Херсонської губернії в родині священика¹. Його життєвий шлях в дитячі та юнацькі роки був абсолютно типовим для вихідців з духовного стану. У 1892 р. його віддали на навчання до Херсонського духовного училища, яке він закінчив у 1896 р. Після цього він вступив до Одеської духовної семінарії, яку закінчив у 1902 р. Як кращий випускник 1902 р. він отримав від правління Одеської семінарії рекомендацію для вступу до КДА.

Сам Іваницький згадував, що його церковність під час навчання в семінарії була, скоріше, зовнішньою: «В церковь мы, правда, ходили, но потому, что нельзя было не ходить; в положенное время «говели», но потому, что нельзя было не говеть; в посты ели постное, но потому, что другой пищи нам не давали... Все это делалось потому же, почему мобилизованный носит военную форму, ходит в караулы, отдает офицерам «честь». Раз уж попал в семинарию, то нужно и выполнять все, чего требует семинария. И выполняли, но «душа» была в стороне»².

По закінченню семінарії він планував поступати в університет та займатися математикою. Однак його батько сказав, що не зможе надавати йому фінансової підтримки в разі вступу до університету. У випадку ж вступу до духовної академії юнак міг отримати повне казенне утримання. І, як писав Іваницький, він проміняв університет «на сытую и спокойную жизнь

в духовної академії» (там само, арк. 2). В останні роки життя Іваницький визнавав, що «пошел не по своей дороге»³. Він не мав схильності до богословської науки. Іваницький писав, що «всем своим и психическим, и умственным складом» він був чужий «религиозно-церковным интересам»⁴. Тим не менше, його життєвий шлях у дореволюційний період був тісно пов'язаний саме зі сферою церковної науки.

У серпні 1902 р. двадцятирічний Віктор Іваницький прибув до Києва. У період з 19 по 28 серпня 1902 р. тут тривала вступна кампанія. Абитурієнти складали наступні іспити: філософія (письмовий твір), моральне богослов'я (письмовий твір), проповідь (письмово), Старий Завіт (усно), Новий Завіт (усно), догматичне богослов'я (усно), загальна церковна історія (усно), історія Руської Церкви (усно), давні мови (усно).

Іваницький згадував, що успішно написав усі твори та вдало склав усні іспити. Лише на іспиті зі Старого Завіту він отримав трійку. За результатами вступних іспитів Іваницький був зарахований до першого курсу КДА. При цьому його відповіді на іспитах були визнані найкращими серед 67 абитурієнтів (з них були зараховані до першого курсу 62 чоловіки)⁵.

На той час студенти могли обрати для вивчення одну з двох груп додаткових предметів (літературну або історичну). Іваницький обрав історичну групу, в якій поглиблено вивчалися історія і розбір західних сповідань, історія і викриття російського розколу, загальна цивільна історія та російська цивільна історія. З давніх мов він обрав для вивчення латину, а з нових – французьку. Пізніше Іваницький писав, що його вибір спеціальних предметів виявився не дуже вдалим: «Жизнь посмеялась надо мной: историк по специальности, я больше всего преподавал литературу; специально изучив в Академии латинский язык, я кандидатскую и магистерскую диссертацию писал по источникам на греческом языке; пришлось специально изучить греческий. А французский язык для моих научных работ, как оказалось впоследствии, был мало пригоден; пришлось учить уже по окончании Академии английский язык»⁶.

Про своє навчання в Академії Іваницький згадує як про час втрачених можливостей, коли чимало часу було заповнено розвагами та безділлям: «Вспоминая теперь годы своей учебы в Академии – особенно на первом курсе – я вижу, что это было сплошное бездельничанье, такое бездельничанье, в которое трудно и поверить. Пользуясь царившей в Академии свободой, мы спали до 9–10 часов, на утреннюю молитву не ходили, лекций почти не посещали» (там само, арк. 12).

Замислюючись над причинами цього явища, Іваницький пише, що більшість студентів просто не витримували випробування свободою, яку вони отримали після виходу зі семінарії з її жорстким дисциплінарним режимом: «Мы

почувствовали себя как телята, которых после долгого зимнего держания взаперти, в темных сараях, весною выпустили вдруг на луг, и они, совершенно ошалевшие, бегают задрав хвосты, делают какие-то дикие прыжки, сами не зная, как использовать неожиданно свалившуюся на них свободу» (там само, арк. 8–9).

Іваницький досить критично згадує про рівень викладання в КДА в роки свого навчання: «У академічних професорів не було ні творчеської думки, ні своєї релігійної изюминки. Це були – в огромном большинстве – люди шаблону і трафарета в науці, люди мертвого обряду в релігії. А вдобавок їх більше ніж релігія і наука інтересували: одного голуби, другого – діла Київської міської управи, третього – комерційні операції. В силу цього і получалося, що академічне викладання, даючи нам ряд фактичних відомостей богословського характеру, не створювало, да і не могло створити релігійно-церковної настроєності» (там само, арк. 32).

Навчання Віктора Іваницького в КДА прийшлося на період бурхливих процесів у політичному та громадському житті. Нагадаємо, що під час революційних потрясінь 1905 р. серед київських професорів сформувалася «ліберальна партія», яка виступала за докорінну реформу духовних академії. Під впливом революційних настроїв студенти вимагали впровадження в академічне життя самоврядування («автономії») і вирішили бойкотувати заняття доти, поки їхні вимоги не будуть задоволені. Страйк охопив усі чотири духовні академії. В цій ситуації Святий Синод прийняв рішення тимчасово призупинити заняття в академіях.

В січні 1906 р. було введено в дію Тимчасові правила для духовних академії, згідно з якими посада ректора ставала виборною. Відтепер Рада академії отримувала право обирати ректора на чотирирічний строк. Синод мав лише затверджувати обрані в академіях кандидатури. Виборною ставала і посада інспектора. Загалом, було значно розширено повноваження Ради академії та зменшено залежність академії від правлячих архієреїв. Планувалося переглянути і докорінно змінити й інші положення статуту духовних академії. На початку лютого 1906 р. комісія, створена з професорів КДА, опрацювала проект нового статуту духовних академії, який було передано на розгляд Синоду. Цей проект передбачав низку реформ як у навчальному процесі, так і у внутрішньому устрої духовних академії⁷.

Під час цих подій Іваницький навчався на останньому курсі Академії. Він згадував, що у 1905 р. під час студентських посиденьок все більш помітними стають революційні настрої: «Після январських подій 1905 г. к выпивке начали примешиваться гражданские мотивы: провозглашались тосты за товарищеское объединение, за светлое будущее, пели революционные

песни («Вы жертвою пали в борьбе роковой», «Отрешимся от старого мира» и т. п.)»⁸.

Незважаючи на те, що навчання в КДА було призупинене з 6 жовтня 1905 р. по 12 січня 1906 р. (у зв'язку зі студентським страйком), Іваницькому вдалося написати та подати до Ради КДА у встановлений строк кандидатську дисертацію на тему «Филон Александрийский (Его жизнь и обзор литературной деятельности)». Дисертація складалася з чотирьох розділів. У першому подано біографічні відомості про Філона, в другому – відомості про нього як письменника та про видання його творів, у третьому подано огляд змісту творів Філона і у четвертому викладено його релігійно-філософські погляди⁹.

Очевидно, що Іваницький симпатизував реформаторським настроям в середовищі професорів та студентів. Про це промовисто свідчить той факт, що в якості наукового керівника при написанні кандидатської дисертації він обрав професора Володимира Петровича Рибінського, який був одним із лідерів ліберального крила професури КДА. Під час революційних потрясінь 1905–07 рр. Рибінський обіймав в КДА ключові посади. Зокрема, з 31 серпня 1906 р. і до 16 червня 1909 р. він виконував обов'язки інспектора Академії, а з 15 лютого 1907 р. і до січня 1908 р. був виконуючим обов'язки ректора¹⁰.

Пізніше Іваницький називав Рибінського своїм вчителем¹¹. Але при цьому, як це не парадоксально, Іваницький писав, що його пам'ять не зберегла жодних спогадів про Рибінського як викладача: «О Р-ском днеи моего студенчества я ничего не помню. Не помню ни одной лекции его (а ведь Р-ский читал нам два года!), не помню ни одного экзамена. Рыбинскому я писал семестровое сочинение – писал с интересом и успехом – Рыбинскому писал «кандидатское», – и все же о Р-ском, как профессоре, моя память не сохранила почти ничего» (там само, арк. 1).

Іваницький також згадував, що під час навчання на першому курсі він разом з іншими студентами бував в гостях у домі Рибінських: «Батюшка и матушка Рыбинские были очень приветливы и гостеприимны и угощали нас, своих земляков, без всяких матримониальных целей: их дочерям было одной лет 10, другой лет 7, но я скоро отпал от этого дома»¹².

Тим не менше, Рибінський зіграв ключову роль в житті Іваницького. Схоже, що саме Рибінський розгледів у молодому студенті наукову обдарованість та допоміг йому отримати викладацьку посаду в КДА.

У своєму відгуку проф. Рибінський досить високо оцінив кандидатську дисертацію Віктора Іваницького. Він зазначав, що «автор взял на себя задачу весьма трудную и требующую для исполнения ее гораздо большего времени, чем какое было в распоряжении г. Иваницкого». Цю згадку про нестачу часу можна тлумачити і як натяк на складні обставини революційного часу, які завадили Іваницькому довести його твір до досконалості. Тим не

менше, Рибінський визнав твір гідним кандидатського ступеня та вказав, що «после не особенно большой переработки из него получится хорошая и полезная магистерская диссертация»¹³. Другим рецензентом дисертації виступив професор по кафедрі біблійної історії протоієрей Федір Покровський, який також визнав цей твір дуже добрим (там само, с. 403–404).

На підставі відгуків рецензентів дисертація Іваницького отримала найвищу з можливих оцінок (її було визнано «отлично-хорошей»). Визначенням Ради КДА від 15 червня 1906 р. (затверджена митрополитом Київським Флавіаном 1 липня 1906 р.) Віктор Іваницький отримав ступінь кандидата богослов'я з правом на здобуття магістерського ступеню на підставі захисту друкованої дисертації без додаткових іспитів. Його кандидатська дисертація була визнана однією з двох найкращих серед випускників 1906 р. У розрядному списку випускників 1906 р. Іваницький обійняв четверте місце¹⁴.

У вересні 1906 р. Рада КДА розглядала питання про призначення професорських стипендіатів на 1906–1907 навчальний рік. Як правило, в якості стипендіатів в Академії залишали двох чоловік з числа випускників. У вересні 1906 р. Рада визначила залишити в якості стипендіатів двох випускників – Серапіона Чернишова та Олександра Петрова (вони обійняли у розрядному списку, відповідно, перше та третє місця). При цьому, враховуючи успіхи в навчанні В. Іваницького, а особливо якість його кандидатського твору, рада вирішила просити Св. Синод дозволити залишити його третім стипендіатом та виділити на його утримання 700 рублів на рік (там само, с. 96–97).

Однак, Синод відповів відмовою на прохання Ради та не виділив додаткового утримання для третього стипендіата (там само, с. 247–248). І Іваницькому вдалося залишитися в КДА лише завдяки тому, що його сокурсник Олександр Петров, у зв'язку зі складними сімейними обставинами, відмовився залишатися в КДА (там само, с. 202–203). В результаті професорськими стипендіатами стали Чернишов та Іваницький.

Для своїх занять Іваницький обрав біблійну історію. 11 грудня Рада КДА призначила йому в якості керівника професора протоієрея Федора Покровського (там само, с. 253–254). Слід зазначити, що на той час проф. Рибінський вже обійняв посаду інспектора КДА. За його спогадами, до початку 1907 р. він підтримував дружні взаємини з прот. Ф. Покровським¹⁵. Наважимося припустити, що за домовленістю між Рибінським та Покровським Іваницький розглядався як спадкоємиць Покровського по кафедрі біблійної історії.

Професор Ф. Я. Покровський обіймав кафедру біблійної історії ще з 1876 р. (отже, у 1906 р. виповнилося тридцять років його служби в КДА). У 1905 р. він прийняв священство та був призначений на служіння до церкви Миколая Притиска на Подолі¹⁶. Отже, його роботу з професорським

стипендіатом Іваницьким можна тлумачити як фактичну підготовку спадкоємця по кафедрі. Незважаючи на те, що Іваницький готувався до викладацької посади під керівництвом професора Покровського, він залишив досить негативні спогади про Покровського як викладача: «На лекциях Покровского я душился от смеха, я закрывал рот, нагибался под парту и, в конце концов, все же, не выдержав, стрелой вылетал из аудитории — до того нелепа была дикция Покровского и все вообще его поведение на кафедре»¹⁷.

Цікаво, що Іваницький протягом навчання в Академії ніколи не думав про те, щоб залишитися в КДА в якості викладача: «Эта мысль была мне абсолютно чужда в течение всех четырех лет академической учебы» (там само, арк. 23). Він сподівався після Академії обійняти посаду викладача історії в якій-небудь гімназії. Про більше молодий Іваницький тоді не мріяв. Він також писав, що під час навчання в Академії не відчував особливої схильності до наукової праці. І лише пізніше, вже закінчивши навчання, почав цікавитися наукою: «Прививать себе любовь к науке, к научному труду мне пришлось самому, преодолевая российскую лень и академическую распушенность. И не скрою, лет через 6–7 по окончании Академии я преодолел вредные влияния семинарии и Академии; только тогда наука стала захватывать меня» (там само, арк. 27).

Протягом 1906–1907 навчального року Віктор Іваницький активно займався поглибленим вивченням новітньої дослідницької літератури, пов'язаної з біблійною історією. У своєму звіті наприкінці навчального року він повідомляв, що вивчав твори Йосифа Флавія, Філона, равиністичну писемність та ранні переклади Старого Завіту (Септуагінту, targumi Онкелоса та Іонафана), пам'ятки асиро-вавилонського та єгипетського походження, твори греко-римських письменників, а також новітні дослідження німецьких вчених. Прот. Ф. Покровський у своєму відгуку про роботу Іваницького в якості професорського стипендіата зазначав, що останній добре володіє давніми та новими мовами, має здатність до критики та аналізу джерел. Висновок Покровського був оптимістичним: «Он обещает быть полезным работником в избранной им специальности». В червні 1907 р. на підставі відгуку прот. Ф. Покровського Рада КДА рекомендувала Учбовому комітету при Святішому Синоді призначити В. Іваницького на кафедру біблійної історії в одну з духовних семінарій¹⁸. На той момент кафедра біблійної історії в КДА ще не була вакантною, саме тому Рада подала вказану рекомендацію до Петербурга.

Цілком очевидно, що саме протягом року, проведеного в КДА в якості професорського стипендіата, в Іваницького остаточно оформилася сфера його наукових інтересів. Це була біблійна історія та тісно пов'язана з нею історія Стародавнього Сходу.

10 серпня 1907 р. Святіший Синод прийняв рішення про призначення Віктора Іваницького викладачем основного, догматичного та морального богослов'я Мінської духовної семінарії¹⁹. Однак вже за тиждень (17 серпня) професор протоієрей Федір Покровський подав до Ради КДА прохання про звільнення від академічної служби. Наступного дня (18 серпня) Рада КДА відправила до Святішого Синоду клопотання про звільнення професора Покровського та про призначення йому пенсії²⁰.

Це означало, що найближчим часом в КДА мала звільнитися саме та кафедра, до якої готувався протягом року В. Іваницький. 28 вересня 1907 р. Святіший Синод прийняв рішення про звільнення прот. Ф. Покровського. Наказ Синоду був розглянутий на засіданні Ради КДА 2 жовтня, і з 3 жовтня кафедра біблійної історії була офіційно оголошена вакантною (там само, с. 76). Вже 9 жовтня Рада Академії розглянула питання про заміщення цієї кафедри. Виявилося, що на неї претендують два кандидати: помічник інспектора КДА Михайл Поснов та Віктор Іваницький. Письмову пропозицію обрати Поснова підписала ціла група іменитих професорів: С. Голубев, К. Попов, О. Дмитрієвський, прот. Ф. Титов, Д. Богдасьєвський, прот І. Корольков, М. Макавейський, М. Мухін, свящ. О. Глаголев та С. Песоцький – 10 чоловік (там само, с. 95–97). Поснов був випускником КДА 1898 р., з 1903 р. він обіймав тут посаду помічника інспектора, у тому ж році захистив магістерську дисертацію «Идея завета Бога с израильским народом в Ветхом Завете»²¹. Отже, він мав усі підстави претендувати на цю кафедру.

Щодо кандидатури Іваницького, то вона була внесена на розгляд Ради в. о. ректора професором В. П. Рибінським. Іваницький, як бачимо, за статусом та регаліями суттєво поступався Поснову. Він був зовсім молодим ученим, ще не мав ані магістерського ступеня, ані стажу духовно-академічної служби.

Очевидно, що Поснов виступив як протеже консервативної частини корпорації КДА. Про це свідчить надана йому підтримка з боку С. Т. Голубєва та К. Д. Попова, які були лідерами правого крила професури. Цікаво зазначити, що Михайло Поснов вже не вперше намагався обійняти кафедру в КДА. До цього він вже двічі балотувався на кафедру догматичного богослов'я (31 серпня 1906 р. та 6 вересня 1907 р.), однак обидва рази Рада КДА віддавала перевагу іншим кандидатам. Ймовірно, саме невдала спроба обійняти кафедру догматичного богослов'я і спонукала Поснова до намагання обійняти кафедру біблійної історії, до якої протягом року готувався Іваницький.

Балотування на вакантну кафедру відбулося в засіданні Ради КДА 25 жовтня. Воно чітко відбило боротьбу між «лібералами» та «консерваторами» в корпорації КДА. Під час першого голосування кожен з двох кандидатів отримав по 10 голосів «за» та по 9 «проти». Тому Рада вирішила провести

повторне балотування, під час якого Іваницький знову отримав 10 позитивних голосів, а Поснов лише 9²². Отже, хтось один з членів Ради змінив свою думку і це принесло перемогу Іваницькому перевагою лише в один голос. 30 листопада 1907 р. він був затверджений на посаді в. о. доцента КДА по кафедрі біблійної історії.

Біблійна історія в той час була загальнообов'язковим предметом та вивчалася на першому курсі Академії. Ця дисципліна трактувалася саме як історична. Паралельно з біблійною історією вивчалися також як окремі предмети Святе Письмо Старого Завіту (на першому та другому курсі) та Святе Письмо Нового Завіту (на третьому та четвертому курсах). Останні дві дисципліни були присвячені вивченню біблійного тексту. Викладач же біблійної історії мав приділяти особливу увагу не тільки біблійним, але й позабіблійним джерелам, які свідчили про події давньої історії єврейського народу. Також в біблійній історії мав бути присутнім апологетичний елемент. Особливо це було актуальним в контексті вивчення таких суперечливих питань, як біблійні розповіді про створення світу, всесвітній потоп, Вавилонську вежу тощо. Ще обіймаючи посаду професорського стипендіата, Іваницький зазначав у своєму звіті, що література з біблійної історії виразно поділяється на апологетичну та негативно-критичну. Відповідно, перед викладачем біблійної історії в Академії стояло завдання представити студентам не тільки загальну хронологію біблійних подій, але й ввести їх у ту наукову проблематику, яка постає в зв'язку з біблійною версією історії Стародавнього світу.

Ці специфічні завдання біблійної історії ще виразніше були підкреслені у новому Статуті духовних академій, введеному в дію у 1910 р. У ньому предмет отримав доповнену назву: «біблійна історія у зв'язку з історією Стародавнього світу» (§ 131 Статуту)²³. Відтепер цей предмет переставав бути загальнообов'язковим, а разом з біблійною археологією складав одну з груп предметів, які вивчалися за вибором студентів. Важливі пояснення щодо викладання біблійної історії було подано у пояснювальній записці до Статуту 1910 р. Тут підкреслювалося, що фактичне приєднання історії Стародавнього світу до біблійної історії означає відмову від самостійного вивчення «древней гражданской истории». У записці вказувалося, що біблійна історія має «все библейские данные объединить, расположить и раскрыть так, чтобы предсознанием ясно обрисовывался живой процесс закономерного развития прошедшей религиозно-нравственной жизни человечества, отмечаемой Библией». Для виконання цього завдання визнавалося необхідним знайомство «с историей древних народов ассириян, египтян, вавилонян, греков, римлян и др. народов, с которыми соприкасалась и жизнь еврейского народа». Особливу увагу викладач мав приділити новітнім археологічним

знахідкам, які «служат к освещению многих фактов библейской истории. Знакомство с этими открытиями, оценка их значения для библейской истории являются совершенно необходимыми для научной постановки ее»²⁴. Отже, новий Статут тлумачив історію Стародавнього світу як допоміжну дисципліну по відношенню до біблійної історії. Така концепція викладання біблійної історії зберігалася в КДА до 1918 р.

Однак, як згадував Іваницький, він ставив перед собою, перш за все, не апологетичні цілі: «Читал ... я подофициальным названием «Библейской истории» самую обычную «Древнюю историю евреев», а под названием «Библейская география» — «историческую географию древней Палестины». Конечно, это было контрабандой; но возможность такой контрабанды говорит о том, как плохо был поставлен (никак не поставлен) контроль над профессорскими лекциями»²⁵. У своїх спогадах про В. П. Рибінського Іваницький пише, що розумів біблійну історію як християнську філософію давніх євреїв. І вже на третьому році викладацької роботи «вместо “библейской истории” я стал читать обыкновенную “историю древних евреев”»²⁶.

Одним з головних завдань Віктора Іваницького після його влаштування на викладацьку роботу до КДА було закінчення роботи над магістерською дисертацією. Хоча професор Рибінський у своєму відгуку в 1906 р. писав, що кандидатська дисертація Іваницького досить швидко може бути опрацьована до рівня магістерської, все ж цей процес розтягнувся на кілька років. Лише у 1911 р. Іваницький представив до Ради КДА рукопис магістерського твору та отримав згоду Ради на його друк. У тому ж році у Києві вийшла друком його монографія «Филон Александрийский. Жизнь и обзор литературной деятельности» (К., 1911. VIII, 606 с.). І 22 грудня 1911 р. в КДА відбувся захист магістерської дисертації Іваницького. У своїй вступній промові Іваницький зосередився на походженні іудейського еллінізму в Александрії та на аналізі тих факторів, які вплинули на його розвиток²⁷. Офіційними опонентами виступили професори В. П. Рибінський та священник Олександр Глаголев. Крім того, з неофіційним відгуком виступив проф. Петро Кудрявцев. Як зазначено у короткому звіті про цей захист, надрукованому в «Трудах КДА», на всі питання опонентів В. Іваницький дав «основательные разъяснения», тому Рада одногосно визнала захист успішним²⁸. Указом Святішого Синоду від 2 лютого 1912 р. В. Іваницький був затверджений у вченому ступені магістра богослов'я та званні доцента. За п'ять років (вже після Лютневої революції, за часів Тимчасового уряду) 2 серпня 1917 р. Синод затвердив його на посаді екстраординарного професора²⁹.

У 1918 р. концепція викладання біблійної історії в КДА зазнала змін. У Статуті Київської духовної академії, який був затверджений Гетьманом

Павлом Скоропадським у серпні 1918 р., історія Стародавнього світу була знову виокремлена в самостійний предмет, а біблійна історія тепер отримала назву «біблійна історія з біблійною географією» (§ 123 Статуту)³⁰. Цю кафедру продовжував обіймати Віктор Іваницький, хоча у зв'язку зі складною військово-політичною ситуацією Київська духовна академія жила за новим Статутом лише кілька місяців. Віктор Іваницький так згадував про роки війни та революції: «Разразилась первая мировая война, и учебная жизнь Академии пришла в полное расстройство: библиотека была эвакуирована в Казань, здание Академии было занято для военных нужд; а далее началась революция и гражданская война, когда нужно было думать уже не о науке, а о том, чтобы не умереть с голоду»³¹.

Слід зазначити, що Київська духовна академія була не єдиним місцем праці Віктора Іваницького. Зокрема, з 1912 р. він також був викладачем історії Стародавнього Сходу на Вищих жіночих курсах А. В. Жекуліної³².

Наукова діяльність професора Іваницького тісно перепліталася з його викладацькою діяльністю в КДА. Його публікації в «Трудах КДА» у 1912–16 рр. присвячені питанням, які лежать на межі між біблійною історією та історією Стародавнього світу. Так, окремі публікації Іваницький присвятив палеографічному та текстологічному аналізу іудейсько-арамейських папірусів, знайдених у 1904 р. на о. Елефантина (нині – о. Гезирет-Асуан у межах м. Асуан в Єгипті)³³, а також історії та побуту самарян та рехавітів³⁴. У 1916 р. він надрукував переклад найдавнішої пам'ятки іудейської апологетики «Лист Аристеея»³⁵. Іваницький обґрунтовував важливість цього джерела для вивчення початкового етапу інтеграції іудейської традиції до греко-римського культурного простору. Вказані публікації збагатили не тільки біблійну науку, але й вітчизняне сходознавство.

Ще одна сфера діяльності Віктора Іваницького в ці роки – це праця в редакції часопису «Труды КДА». У серпні 1914 р. архімандрит Василій (Богдашевський), який з лютого 1910 р. був редактором часопису, став ректором КДА. У зв'язку з цим висвячений в сан єпископа Василій (Богдашевський) направив до Петербургу (через Київського митрополита Флавіана) прохання про звільнення з посади редактора. 26 серпня Синод задовольнив це прохання та призначив новим редактором журналу екстраординарного професора Миколая Гросу³⁶. Після цього у вересні 1914 р. Віктор Іваницький був призначений на посаду діловода редакції «Трудів КДА»³⁷. Хоча його праця в редакції тривала усього три роки (видання припинило існування у 1917 р.³⁸), вона залишила помітний слід в історії «Трудів».

У 1914 р. минуло десять років з моменту створення редакцією часопису систематичного покажчика статей, надрукованих у «Трудах КДА»³⁹. У

зв'язку з цим було прийнято рішення про створення нового покажчика, який мав охопити публікації, здійснені у часописі за період з 1905 по 1914 рр. Цю роботу було доручено провести саме Іваницькому. В результаті у 1915 р. в додатках до «Трудов КДА», а також окремим виданням вийшов новий покажчик⁴⁰. В ньому були враховані недоліки попереднього покажчика⁴¹. Ця праця Іваницького стала його першим досвідом в галузі бібліографії.

З квітня 1919 р. тимчасово встановлена в Києві радянська влада прийняла рішення про закриття КДА. Однак в серпні того ж року, після приходу до Києва армії Денікіна, Академія відновила свою роботу. В лютому 1920 р., коли більшовики остаточно зайняли Київ, ректор КДА єпископ Василій (Богдашевський) зробив спробу перетворити Академію на приватний вищий навчальний заклад, який міг би функціонувати і в умовах радянської влади. Так з'явилася Київська православна богословська академія, яка змогла проіснувати до 1924 р.⁴²

Що стосується професора Іваницького, то з 1921 р. він уже працював у Всенародній бібліотеці України. Так почався новий етап його життя.

Підбиваючи підсумок, можемо констатувати, що роки навчання та викладацької діяльності професора Віктора Іваницького в Київській духовній академії були часом активних дискусій щодо майбутнього духовної освіти. Очевидно, що Віктор Федорович був причетним до цих дискусій ще зі студентської лави. Він підтримував реформаторські тенденції в професорському середовищі та став викладачем саме як висуванець ліберальної партії. Пізніше в своїх спогадах він критикував стан духовної освіти у передреволюційні роки та висловлював міркування щодо причин негативних явищ в духовних семінаріях та академіях.

З іменем Іваницького пов'язані серйозні зміни у концепції викладання в КДА біблійної історії. Він збагатив цей предмет матеріалом з історії Стародавнього світу та зробив помітний внесок до вітчизняного сходознавства. Також в КДА він набув перших навичок бібліографічної роботи. Усі ці його наукові зацікавлення знайшли продовження у післяреволюційний період у зовсім інших соціально-політичних реаліях.

¹ Загальні біографічні відомості про Іваницького див. в: *Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии: 1819–1920-е гг.: Материалы из собрания проф. протоиерея Ф. И. Титова / сост. В. И. Ульяновский. Т. 1: А–Й. Киев, 2014. С. 542–543; Пастушенко Л. А. Іваницький В. Ф. // Київська духовна академія в іменах: 1819–1924: енциклопедія: в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук; відп. ред. В. С. Брюховещкий. Т. 1: А–К. – Київ, 2015. – С. 546–549.*

¹ *Іваницький В. Ф. Мои воспоминания. II. Годы учебы. Киевская духовная академия 1902–1906. Машинопись. Лл. 1–2 (документ публікується в другому розділі збірника).*

² *ІР НБУВ. Ф. 33. Спр. 888. Арк. 8.*

- ³ *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 27.
- ⁴ Извлечение из Протоколов Совета Киевской духовной академии за 1902–1903 учебный год. – Киев, 1903. – С. 11–12, 25.
- ⁵ Извлечение из Протоколов Совета Киевской духовной академии за 1902–1903 учебный год. – С. 52–54.
- ⁶ *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 9–10.
- ⁷ Детальніше про події 1905–06 рр. див.: *Бурега В. В.* Киевская духовная академия [Исторический очерк] // Православная энциклопедия. – Москва, 2013. – Т. 33. – С. 105–106.
- ⁸ *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 12.
- ⁹ Рукопис дисертації див.: ІР НБУВ. Ф. 304. Дис. 1896.
- ¹⁰ Див. про нього: *Головащенко С. І.* «Муж света и разума...» (видатний біблієзнавець та громадський діяч КДА кінця ХІХ – початку ХХ ст. В. П. Рибинський) // Труды КДА. – 2014. – № 20. – С. 55–70.
- ¹¹ ІР НБУВ. Ф. 33. Спр. 888. Арк. 8.
- ¹² *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 13.
- ¹³ Извлечение из Журналов Совета Киевской духовной академии за 1905–1906 учебный год. – Киев, 1906. – С. 400–403.
- ¹⁴ Извлечение из Журналов Совета Киевской духовной академии за 1906–1907 учебный год. – Киев, 1907. – С. 118.
- ¹⁵ *Рыбинский В. П.* К истории Киевской духовной академии (курс 1887–1891 гг.). Машинопись в библиотеке Московской духовной академии. Б. м. и г. – С. 23–24.
- ¹⁶ Див.: *Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии : 1819–1920-е гг. : Материалы из собрания проф. протоиерея Ф. И. Титова и архива КДА : в 4 т.* – Киев, 2015. – Т. 2 : К–П. – С. 543–544.
- ¹⁷ *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 11.
- ¹⁸ Извлечение из Журналов Совета Киевской духовной академии за 1906–1907 учебный год. – С. 548.
- ¹⁹ *Пастушенко Л. А.* Іваницький В. Ф. – С. 546.
- ²⁰ Извлечение из Журналов Совета Киевской духовной академии за 1907–1908 учебный год. – Киев, 1908. – С. 4.
- ²¹ Див. про нього: *Ткачук М. Л., Бурега В. В.* Поснов М. Е. // Київська духовна академія в іменах : 1819–1924 : енциклопедія : в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук; відп. ред. В. С. Брюховецький. Т. 2 : Л–Я. – Київ, 2016. – С. 461–465; *Бурега В. В.* Жизненный путь и научное наследие профессора М. Э. Поснова // Труды КДА. – 2017. – № 26. – С. 263–277.
- ²² Извлечение из Журналов Совета Киевской духовной академии за 1907–1908 учебный год. – С. 106–107.
- ²³ Устав православных духовных академий // Труды КДА. – 1910. Июль. Приложение (с отдельной пагинацией). – С. 21–22.
- ²⁴ Объяснительная записка к проекту Устава Духовных Академий // Труды КДА. – 1910. Июль. Приложение (с отдельной пагинацией). – С. 52–53.
- ²⁵ *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 31.
- ²⁶ ІР НБУВ. Ф. 33. Спр. 888. Арк. 5.

- ²⁷ Ця промова була надрукована в «Трудах КДА»: *Иваницкий В. Ф.* О происхождении иудейского эллинизма Александрии // *Труды КДА.* – 1912. – № 2. – С. 253–269.
- ²⁸ Из академической жизни // *Труды КДА.* – 1912. – № 1. – С. 914–915.
- ²⁹ *Пастушенко Л. А.* Иваницкий В. Ф. – С. 546.
- ³⁰ Див.: *Бурега В. В.* Статут Київської духовної академії 1918 р.: нездійснені наміри // *Труди КДА.* – 2014. – № 20. – С. 173.
- ³¹ *Иваницкий В. Ф.* Мои воспоминания. – Л. 28.
- ³² Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии : 1819–1920-е гг. – Т. 2. – С. 543–544.
- ³³ *Иваницкий В. Ф.* Иудейско-арамейские папирусы с острова Элефантины и их значение для науки Ветхого Завета // *Труды КДА.* – 1914. – № 11. – С. 259–201; № 12. – С. 367–419.
- ³⁴ *Иваницкий В. Ф.* К вопросу о рехавитах // *Труды КДА.* – 1915. – № 11. – С. 39–69.
- ³⁵ *Иваницкий В. Ф.* Письмо Аристия к Филократу // *Труды КДА.* – 1916. – № VII–VIII. – С. 153–198; № IX–X. – С. 1–37; № XI–XII. – С. 197–225.
- ³⁶ Извлечение из Журналов Совета Киевской духовной академии за 1914–1915 учебный год. – Киев, 1915. – С. 31–32.
- ³⁷ Биографический словарь выпускников Киевской духовной академии : 1819–1920-е гг. – Т. 2. – С. 543.
- ³⁸ Див.: *Бурега В. В.* Часопис «Труди Київської духовної академії» : історія і сучасність // *Філософська думка.* – 2013. – Спецвипуск SENTENTIAE IV : Герменевтика традиції та сучасності у теології та філософії. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – С. 352–361.
- ³⁹ Маємо на увазі видання: Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Труды Киевской духовной академии» за 1860–1904 гг. – Киев, 1905. – 160 с.
- ⁴⁰ Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Труды Императорской Киевской духовной академии» за 1905–1914 гг. – Киев, 1915. – 90 с.
- ⁴¹ Див. про це детальніше: [Бурега В. В. Предисловие к:] Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Труды Императорской Киевской духовной академии» за 1915–1917 гг. // *Труды КДА.* – 2010. – № 13. – С. 56.
- ⁴² Див.: *Бурега В. В.* Киевская духовная академия [Исторический очерк] // *Православная энциклопедия.* – Т. 33. – С. 109–110.